

İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı

**Genel Editör ve
Proje Yürütücüsü**
Prof. Dr. Eyüp Baş

Editörler
Prof. Dr. Hasan Onat
Prof. Dr. Sönmez Kutlu

Yazarlar
Prof. Dr. Hasan Onat
Prof. Dr. Sönmez Kutlu
Prof. Dr. Mazlum Uyar
Prof. Dr. Osman Aydınlı
Prof. Dr. Mehmet Zeki İşcan
Prof. Dr. Sıddık Korkmaz
Prof. Dr. Metin Bozan
Doç. Dr. Muzaffer Tan
Doç. Dr. Yusuf Gökalgp
Doç. Dr. Mehmet Kalaycı
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Bağlıoğlu

ISBN: 978-605-9247-71-9

7. Baskı
Temmuz, 2018 / Ankara
4000 Adet

Grafiker®
Yayınları
Yayın No: 97
Web: grafikeryayin.com

**Kapak, Sayfa Tasarımı,
Baskı ve Cilt**

Grafiker®
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
1. Cadde 1396. Sokak No: 6
06520 (Oğuzlar Mahallesi)
Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafikergrafiker.com.tr
Web : grafikergrafiker.com.tr

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	13
--------------	----

GİRİŞ

İSLÂM MEZHEPLERİ TARİHİ'NE GİRİŞ /

<i>Hasan Onat - Sönmez Kutlu</i>	19
1. İslâm Mezhepleri Tarihi: Tanım, Amaç ve Kısa Tarihçe	19
2. İslâm Mezhepleri Tarihi'nin Yöntemi	24
2.1. Veri Toplama, Tasnif Etme ve Üzerinde Çalışma Aşaması	26
2.2. Bilgi ve Belgelerin Fikir, Olay, Zaman ve Mekan ile İrtibatının Kurulması Aşaması	31
2.3. Bilgi, Belge ve Verilerin Etkin Kullanılması, Yeniden İnşa ve Değerlendirme Aşaması	33
3. Din-Mezhep İlişkisi ve İslâm Ortak Paydası	35
3.1. Din-Mezhep İlişkisi	35
3.2. İslâm Ortak Paydası	37
4. İslâm Mezhepleri Tarihinin Temel Kavramları	41
4.1. Fırka, Fırka-i Nâciye ve Mezhep	41
4.2. Makâle ve Makâlât	43
4.3. Milel ve Nihal	43
4.4. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâ'at ve Ehl-i Furkat	44
4.5. Ehl-i Bid'at/Ashâbu'l-Bid'a ve Ehlu'l-Ehvâ/Ashâbu'l-Ehvâ	45
4.6. Hakk/ Ehl-i Hakk-Batıl/ Ehl-i Batıl	46
5. Mezhepler Tarihinin Kaynakları ve Temel Özellikleri	46
6. Mezheplerin Doğuş Sebepleri	49
6.1. İnsan Unsuru	50
6.2. Sosyal Değişme ve Siyaset	52
6.3. İslâm'ın İnsana Tanıdığı Düşünce Özgürlüğünün ve Kur'an'ın Bazı Özelliklerinin Mezheplerin Doğuşundaki Etkisi	55
6.4. Mezheplerin Doğuşunda İslâm'ın Geniş Bir Coğrafyaya Yayılmamasının ve Başka Kültür- Medeniyetlerin Etkileri	57

1. BÖLÜM

HARİCİLİK, MÜRCİE VE MUTEZİLE

HARİCİLİK / Hasan Onat	63
1. İsimlendirme.....	63
2. Hâriciliğin Tarihçesi.....	64
2.1. Hariciliğin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Sebepler.....	67
2.2. Haricilerin Temel Görüşleri.....	70
2.3. Haricî Zihniyetin Bazı Belirgin Özellikleri.....	71
2.4. Haricilerin Kur'ân'a Bakışı.....	72
3. Haricilerin Fırkalara Ayrılışı.....	73
3.1. Ezârika.....	74
3.2. Necedât.....	74
3.3. Acaride.....	75
3.4. Beyhesiyye.....	75
3.5. Sufriyye.....	76
4. İbâziyye.....	76
4.1. İsimlendirme.....	77
4.2. İbâziyyenin Ortaya Çıkışı.....	77
4.3. İbâziyye'nin Yayılışı.....	78
4.4. İbâzilerin Temel Görüşleri.....	80
4.5. İbâziyye'nin Günümüzdeki Durumu.....	83
MÜRCİE / Sönmez Kutlu	87
1. İsimlendirme: Mürcie İsmi ve İrcâ' Kavramı.....	87
2. Mürcie'nin Doğuşu ve Teşekkülü.....	90
2.1. Mürcie'nin Doğuşunu Hazırlayan Sebepler.....	90
2.2. Mürcie'nin İlk Nüveleri: Tarafsızlar Grubu.....	93
2.3. Mürcie'nin Teşekkülü: 60-75/679-694.....	95
2.4. İlk Mürcii Fikirler.....	97
3. Mürcie'nin Tarihçesi.....	98
3.1. Emeviler Döneminde Mürcie.....	98
3.2. Abbasiler Döneminde Mürcie.....	102
4. Mürcie'nin Görüşleri.....	103
4.1. Mürcie'nin İ'tikadî Görüşleri.....	104
4.2. Mürcie'nin Siyasi Görüşleri.....	110
4.3. Mürcie'nin Fikhî Görüşleri.....	113
4.4. Mürcie'nin Tasavvufî Görüşleri.....	113
5. Mürcie'nin Fırkalara Ayrılışı.....	114

MU'TEZİLE / Osman Aydınlı	123
1. İsimlendirme.....	123
2. Mu'tezile'nin Tarihçesi.....	124
2.1. Mu'tezile'nin Doğuşuna Etki Eden Faktörler.....	124
2.2. Mu'tezilenin Teşekkül Süreci.....	127
2.3. Mu'tezile'nin En Güçlü Dönemi: Altın Çağı.....	128
2.4. Ekolün Güç Kaybı ve Yeniden Canlanma Çabaları.....	129
2.5. Mu'tezilî Farklılaşma: Basra ve Bağdat Ekolleri.....	134
3. Temel Görüşleri.....	139
3.1. el-Menziletü beyne'l-Menzileteyn.....	140
3.2. el-Va'd el-Va'id.....	141
3.3. el-Emru bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyi ani'l-Münker.....	142
3.4. Tevhid.....	142
3.5. Adl.....	144
4. Günümüzdeki Durumu.....	146

2. BÖLÜM ŞİİLİK

ŞİİLİĞİN DOĞUŞU, İLK Şİİ FİKİRLER VE İLK Şİİ HAREKETLER / Hasan Onat	153
1. Şiilik Nedir?.....	155
2. Şiiliğin Doğuşu Hakkındaki Bazı İddialar.....	157
2.1. Şia'nın Doğuşu Hakkında Şii Olmayanların Görüşleri.....	157
2.2. Şia'nın Doğuşu Hakkındaki Şii İddialar, Delilleri ve Tahlili.....	161
3. İlk Şii Fikirler ve Şiiliğin Tarih Sahnesine Çıkışı.....	171
4. İlk Şii Hareketler.....	174
İMAMİYYE ŞİASİ / Hasan Onat	179
1. İmamiyye ve İlgili Kavramlar.....	180
2. Tarihçe.....	181
2.1. Cafer es-Sadık Öncesinde İmamiyye'nin Teşekkül Süreci İle İlgili İddiaların Fikir-Hadise İrtibatı Çerçevesinde Değerlendirilmesi.....	181
2.2. Ca'fer es-Sâdık ve Sonrasında İmamiyye.....	191
3. İmamiyye'nin İtikadî Görüşleri.....	194
3.1. Tevhid.....	195
3.2. Nübüvvet.....	197
3.3. İmamet.....	199

3.4. Oniki İmam.....	203
3.5. Mead (Ahiret İnanıcı).....	204
3.6. Adâlet.....	204
3.7. Takiyye.....	205
4. İmamiyye'nin Günümüzdeki Durumu.....	205
4.1. İmamiyye Şiası'nın Coğrafi Dağılımı ve Ülkelere Göre Nüfus Oranları.....	205
4.2. İran ve Irak Şiiliği.....	206
ZEYDİLİK / Yusuf Gökalp	211
1. Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu.....	211
2. Teşekkül Süreci.....	213
3. Zeydi Düşüncenin İktidara Taşınması ve Sonraki Tarihçesi.....	220
4. Zeydiyye'nin Temel Görüşleri.....	227
4.1. Tevhid.....	227
4.2. Adalet.....	228
4.3. el-Va'd ve'l-Vaid.....	229
4.4. İmamet.....	230
4.5. Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i ani'l-Münker.....	232
5. Zeydiyye'nin Günümüzdeki Durumu.....	232
İSMAİLİLİK / Muzaffer Tan	239
1. İsimlendirme.....	239
2. Erken Dönem İsmaililik.....	240
2.1. Tarihçe.....	240
2.2. Fikrî Yapı.....	243
3. Fatîmi İsmaililiği.....	245
3.1. Tarihçe.....	245
3.2. Fikrî Yapı.....	249
4. Müstali İsmaililiği.....	251
4.1. Tarihçe.....	251
4.2. Fikrî Yapı.....	252
5. Nizârî İsmaililiği.....	253
5.1. Alamut İsmaililiği.....	253
5.2. Alamut Sonrası Nizarilik.....	254
5.3. Müminşahi-Kasımşahi Bölünmesi.....	254
5.4. Fikrî Yapı.....	256
5.5. Agahanlar Dönemi.....	258

6. İsmaililiğin Günümüzdeki Durumu.....	261
6.1. Agahanlar.....	261
6.2. Diğer İsmaili Gruplar.....	262
DÜRZİLİK / Ahmet Bağlıoğlu.....	265
1. Tarihi Gelişimi ve Dürzîliğin Teşekkülü.....	265
1.1. Hâkim Biemrillâh'ın Kişiliği.....	265
1.2. Hâkim Biemrillâh'ın İlahlığı.....	268
1.3. Dürzî Davetinin Başlaması.....	270
1.4. Dürzî Toplumuna Hâkim Olan Kabile ve Aileler.....	271
2. Dürzîlerin Temel Görüşleri.....	276
3. Ahlak ve Hukuk Anlayışları.....	285
3.1. Ahlak Anlayışları.....	285
3.2. Hukuk Anlayışları.....	286
4. Dürzî Cemaat Yapısı.....	287
5. Dürzî Risâleleri.....	289
6. Dürzîliğin Günümüzdeki Durumu.....	290
NUSAYRİLİK / Mazlum Uyar.....	295
1. İsimlendirme.....	295
2. Fırkanın Doğuşu ve Tarihi Gelişimi.....	297
3. Nusayriliğin Kollara Ayrılması.....	304
4. Fırkanın İnanç, İbâdet ve Erkanları.....	306
4.1. İnanç Esasları.....	306
4.2. İbâdet ve Erkanları.....	321
5. Din Adamları ve Mezhebe Giriş Merasimleri.....	326
5.1. Din Adamları.....	326
5.2. Mezhebe Giriş Merasimleri.....	328
6. Nusayriliğin Günümüzdeki Durumu.....	333

3. BÖLÜM

EHL-İ SÜNNET

EHL-İ SÜNNET'İN TEŞEKKÜL SÜRECİ VE FİKRÎ ÇERÇEVESİ / <i>Sönmez Kutlu.....</i>	339
1. İsimlendirme Meselesi.....	339
2. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in Oluşum Süreci.....	341
3. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat İçerisinde Farklılaşmalar.....	344
3.1. Rey Taraftarları.....	346
3.2. Hadis Taraftarları.....	349
4. Ehl-i Sünnetin Fikri Çerçevesi.....	353

MATURİDİLİK / Sönmez Kutlu	361
1. Maturidiliğin Doğuşunu Hazırlayan Dinî, Siyasî ve Toplumsal Sebepler.....	361
2. İmam Mâturîdî'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri.....	362
3. Maturidiliğin Teşekkülü ve Yayılışı.....	367
4. Maturidiliğin Görüşleri.....	376
4.1. Bilgi Kuramı.....	377
4.2. Tevhîd.....	378
4.3. Nübüvvet.....	379
4.4. İman ve Ameller.....	381
4.5. İnsan Fiilleri.....	382
4.6. Nesnel Ahlak Anlayışı.....	383
4.7. Din ve Şeriat Ayrımı.....	384
4.8. Siyaset-Diyanet Ayrımı.....	386
5. Maturidiliğin Günümüzdeki Durumu.....	387
EŞARİLİK / Mehmet Kalaycı	391
1. İsimlendirme Problemi.....	391
2. Eşariliğin Tarihçesi.....	392
2.1. Eşariliğin Nüveleri.....	393
2.2. Eş'arî'nin İsminin Ön Plana Çıkarılması.....	395
2.3. Eşariliğin Toplumsal Tabanının Genişlemesi.....	396
2.4. Eşariliğin Yaşadığı Zihniyet Farklılaşmaları.....	498
3. Eşariliğin Temel Görüşleri.....	402
3.1. Bilgi Kuramı.....	403
3.2. Marifetullah.....	404
3.3. Hüsün-Kubuh.....	405
3.4. Allah'ın Sıfatları.....	406
3.5. Fiiller.....	407
3.6. Nübüvvet.....	408
3.7. İman.....	409
3.8. İmamet.....	411
4. Eşariliğin Günümüze İntikali ve Bugünkü Durumu.....	412
EHL-İ SÜNNET'İN FIKHÎ BOYUTU / Sönmez Kutlu - Osman Aydın	419
1. Hanefîlik.....	419
1.1. Hanefîliğin Tarihçesi.....	420

1.2. Temel Görüşleri.....	425
1.3. Günümüzdeki Durumu.....	428
2. Malikîlik.....	428
2.1. Malikîliğin Tarihçesi.....	429
2.2. Temel Görüşleri.....	431
2.3. Günümüzdeki Durumu.....	432
3. Şafilik.....	434
3.1. Şâfilîğin Tarihçesi.....	434
3.2. Şafilîğin Temel Görüşleri.....	439
3.3. Günümüzdeki Durumu.....	437
4. Hanbelîlik.....	438
4.1. Hanbelîliğin Tarihçesi.....	438
4.2. Temel Görüşleri.....	441
4.3. Günümüzdeki Durumu.....	443

4. BÖLÜM

YEZİDİLİK, VAHHABİLİK, BABİLİK-BAHAİLİK VE KADIYANİLİK

YEZİDİLİK / Metin Bozan	451
1. İsimlendirme.....	451
2. Tarihçesi.....	452
2.1. Adî b. Müsâfir.....	453
2.2. Adeviyye Tarikatı.....	454
2.3. Yezidiliğin Tasavvufi Arka Planı: ‘Adî b. Müsâfir Sonrası Adeviyye.....	454
2.4. Adeviyye’den Yezidiliğe Dönüşüm Süreci.....	457
3. Temel Görüşleri.....	459
3.1. İnançları.....	459
3.2. İbadetler.....	465
3.3. Bayramlar.....	467
3.4. Diğer Dini Merasimler.....	469
4. Kastlar/Sosyal Tabakalar.....	470
5. Yezidiliğin Günümüzdeki Durumu.....	473
VEHHABİLİK / Sönmez Kutlu	479
1. Vehhabiliğin Doğuşunu Hazırlayan Sebepler.....	479
2. Muhammed b. Abdilvehhab’ın Aksiyoner Kişiliği.....	481

3. Vehhabiliğin Oluşum Süreci.....	483
4. Vehhabiliğin Görüşleri.....	486
4.1. Tevhîd.....	486
4.2. Şirk.....	489
4.3. Küfür ve Nifak.....	490
4.4. Şefaât.....	490
4.5. Tevessül.....	491
4.6. İman ve Ameller.....	492
4.7. Bid'at.....	494
4.8. İyiliği Emredip Kötülüğü Yasaklamak.....	494
4.9. İmamet.....	495
5. Vehhabiliğin Günümüzdeki Durumu.....	496
5.1. Cihadî Selefilik.....	497
5.2. Suudi Selefilik.....	500
BABİLİK-BAHAİLİK / Mehmet Zeki İşcan.....	505
1. Babilik ve Bahailiğin Genel Çerçevesi.....	505
2. Tarihi Arkaplân.....	506
2.1. İmamiyye Şiası ve Mehdi İnancı.....	506
2.2. Şeyhlik Tarikatı.....	506
2.3. Babilik.....	507
3. Bahailiğin Gelişmesi.....	509
3.1. Mirza Hüseyin Ali (Bahauallah) Dönemi.....	509
3.2. Abbas Efendi (Abdulbaha)Dönemi.....	510
3.3. Şevki Efendi Dönemi.....	511
4. Bahai İnanç Esasları.....	512
4.1. Allah ve Peygamber İnancı.....	512
4.2. İnsan Ruhı ve Ölümden Sonraki Yaşam.....	515
4.3. Bahai Kutsal Kitapları.....	516
5. Bahai İbadetleri.....	516
5.1. Oruç.....	516
5.2. Namaz.....	517
5.3. Zekât.....	518
5.4. Hac.....	518
5.5. 19 Gün Ziyafet Toplantıları.....	518
6. Bazı Bahai İlkeleri.....	519
6.1. İnsanlığın Birliği.....	519

6.2. Evrensel Yardımcı Dil.....	520
6.3. Aşırı Zenginlik ve Fakirliğin Kaldırılması.....	520
6.4. Hükümete Sadakat.....	521
7. Dinî Kurumlar ve Bahailiğin Günümüzdeki Durumu.....	522
KADIYANİLİK – AHMEDİLİK / <i>Siddık Korkmaz</i>	527
1. Kadiyaniliğin Tarihçesi.....	527
1.1. Mirza Gulam Ahmed.....	529
1.2. Hakîm Nureddin.....	535
2. Kâdiyân Kolu.....	536
2.1. Beşiruddin Mahmud Ahmed.....	536
2.2. Nâsır Ahmed.....	537
2.3. Tahir Ahmed.....	537
2.4. Mesrûr Ahmed.....	537
3. Lahor Kolu.....	538
3.1. Mevlânâ Muhammed Ali.....	539
3.2. Mevlânâ Sadruddin.....	539
3.3. Seyyid Ahmed Han.....	540
3.4. Asgar Hamîd.....	540
3.5. Seyyid Paşa.....	541
4. Görüşleri.....	541
4.1. Müceddidlik.....	542
4.2. Mesîhlik.....	543
4.3. Mehdîlik.....	544
4.4. Peygamberlik.....	545
4.5. Krişna Avatarlık.....	546
4.6. İman Esasları.....	547
4.7. Siyasî Görüşleri.....	548
5. Kâdiyânîliğin Günümüzdeki Durumu.....	549

EKLER: ALEVİLİK

EK:1 - KIZILBAŞLIK FARKLILAŞMASI ÜZERİNE / <i>Hasan Onat</i>	555
1. Kızılbaşlık Farklılaşmasının Kökeni ve Temel Nitelikleri.....	556
2. Yavuz Sultan Selim- Şah İsmail Mücadelesinde Kızılbaşlık ve Kızılbaşlar.....	563
3. Sonuç ve Değerlendirme.....	566

EK:2- ALEVİLİĞİN DİNİ STATÜSÜ: DİN, MEZHEP, TARİKAT, HETERODOKSİ, ORTADOKSİ YA DA METADOKSİ / Sönmez Kutlu	573
1. Alevi İsmi'nin Türklerle ve Türk Coğrafyasıyla İlişkili Kullanımları	574
a) Yahya b. Zeyd Soyundan Gelenler	574
b) Peygamber Soyundan Gelenler	576
c) Hz. Ali'nin Peygamberliğini İleri Sürenler	576
d) Safevi Taraftarlığı / Yandaşlığı	577
2. İslâm Mezhepleri Tarihi Usulü Açısından Alevilik ve Bektaşiliğin Durumu	579
a) Sistematik Teoloji	580
b) Yazılı Edebiyat	581
c) Toplumsal Boyut	582
3. Alevi-Bektaşî Yazılı Kaynaklarında Farklı Mezhebi Unsurlar	584
a) Maturidiliğe Ait Unsurlar	584
b) Kerrami Unsurlar	588
c) Hanefi Unsurlar	589
d) Zeydi-Mutezili Unsurlar	591
e) İsmaili/Batını Unsurlar	592
f) Şii-İmami Unsurlar	593
g) Caferi Unsurlar	598
4. Sonuç Ve Değerlendirme	599
DİZİN	603
YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ	663

ÖN SÖZ

Din, toplum içinde insanca yaşayabilmenin temel ortak paydasını insanlara kazandırır. Bu ortak payda, her insanın Tanrı'nın özenle yarattığı benzersiz bir varlık olması ile kendisini açığa vuran, insan olmanın bizzatı değer olduğu gerçeğidir. Tanrı, akla destek olsun diye vahiy göndermiştir. Din, insan hayatına anlam kazandıran, insanın olay ve olguları “olduğu hali ile”, “varolan gerçekliği ile” anlamasını kolaylaştıran, insanın kendini inşa etmesini mümkün kılan bir araçtır. Din, insan için vardır. Dolayısıyla din, kaynağını insanın fitratında bulur ve toplumların gelişmişlik düzeyine göre kurumsallaşır. Bu sebepten, insanın olduğu her yerde, mutlaka din de vardır.

Dini anlayan, yaşayan ve kurumsallaştıran insandır. Bu bakımdan, din denildiğinde hem dinin özünü oluşturan temel kurucu ilkeler, hem de bu ilkelerin insanlar tarafından anlaşılma biçimleri akla gelir. Ancak, esas olan kurucu ilkeler olduğu için, dinin özünü bu ilkelerde aramak gerekir.

Dinin anlaşılma biçimi, anlayana, anlayanın içinde bulunduğu ortama ve anlaşılması gereken mesaj ile anlamaya çalışan arasındaki samimiyete bağlı olarak gerçekleşir. Bu sebepten, dinin anlaşılma biçimleri hem her bireyin hayatının muhtelif evrelerinde farklı olur, hem de toplumsal boyutta yatay ve dikey farklılıkları beraberinde getirir. Daha açık bir ifade ile, din anlayışı, bireysel ve toplumsal planda bütünüyle beşerî olan bir anlayıştır. Bu anlayışın ne ölçüde doğru olduğu ile ilgili tek belirleyici yine “vahiy”dir. Vahiy anlayanın ise insan olduğu unutulmamalıdır. O zaman, din alanında belirleyici olan “ölçüt”, aklın ve vahyin kesiştiği, daha doğrusu birbirini tamamladığı yerlerde karşımıza çıkan ölçüt olmaktadır. İşte bizim mezhep dediğimiz oluşumlar, dinin anlaşılması ile ilgili beşerî tezahürlerdir. Daha açık bir ifade ile din ile ilgili yorumlar, anlayış farklılıkları kurumsallaşmaya başlayınca karşımıza mezhepler çıkmaktadır.

Mezheplerin oluşumuna sebep olan farklılaşmalarda belirleyici olan inanç ve siyaset olursa, siyasî ve itikadî mezhepler; amel ve uygulamalar olursa, fikhî mezhepler söz konusu demektir. Mezhep, cemaat ve tarikat türü dinî nitelikli bütün oluşumların temelinde “yorum” vardır. Dolayısıyla bu tür oluşumlar bütünüyle beşerîdir ve hiçbirisi İslâm'ın tek doğru anlama biçiminin kendisinin olduğu iddia edemez.

Kur'an, ısrarla, “hepiniz birden Allah'ın ipine sınımsız sarılın, ayrılmayın” (3. Âl-i İmrân, 103) diyerek birlik beraberliğe davet eder. “Dinde ayrılı-

ğa düşmeyin” (velâ teferrekû bihi) (42. Şuârâ, 13); “Dinlerini paramparça eden (ferrekû dînehum) ve çeşitli zümrelere ayrılanlardan da olmayın ki, o ayrılığa düşen her zümre kendi inancı ve kendi görüşü ile övünüp durmaktadır” (30. Rûm, 32) buyurarak, din konusunda bilinçli ve duyarlı olmaya çağırır. Hz. Peygamber de, müminleri bir vücudun organlarına benzetererek, kardeşliği pekiştirmeye çalışmıştır. Bütün bunlara rağmen, Müslümanlar onlarca mezhebe, cemaate, tarikate bölünmüştür ve bölünmeye de devam etmektedir. İşin ilginç yanı, Kur’an’ın uyarısına rağmen her grup kendisini “kurtuluşa erecek fırka” olarak görmekte, sahip olduğu ile övünmekten geri durmamaktadır. İşte, esas itibarıyla egemenlik ve çıkar meseleleri etrafında ortaya çıkan bu bölünme ve parçalanmalar, mezhepleri, cemaat ve tarikatları meydana getirmiştir. Ancak hemen belirtelim; Hz. Muhammed’in sağlığında ne mezhep, ne cemaat, ne de tarikat vardır.

Kur’an, insanları akıllarını kullanmaya, düşünmeye, belgeye ve sağlam bilgiye dayalı düşünmeye davet etmektedir. Bireysel olarak düşünmenin ve dini anlama çabasının önüne hiçbir engel koymamaktadır. Hatta “bütün fikirleri dinlemeye, ama en güzeline uymaya” (39. Zümer, 18) çağırır. Söz konusu din olunca, İslâm’ı anlama ve yaşama olunca Kur’an’ın istediği, Allah’ın vahyinin esas alınmasıdır. Bununla birlikte din anlayışları etrafındaki zümreleşmelerin dinleri ve mensuplarını parça parça etmesi ve her mezhebin kendisini mutlak doğru olarak görüp başkalarına empoze etmeye kalkması durumunda bu anlayışların bir zenginlik olmaktan çıkıp özgül düşüncenin önüne engel oluşturacağına dikkat çekmektedir. Mezhep, tarikat ve cemaatlerin İslâm düşüncesinin gelişmesinde münbit bir alan oluşturması ve gökkuşağı misali bir zenginlik olabilmesi için fikirlerinde Kur’an’dan ilham almaları kaçınılmazdır.

İslâm Mezhepleri Tarihi, din anlayışındaki farklılaşmaların kurumsallaşmasının ürünü olan mezhepleri ve dini oluşumları bilimsel yöntemlerle inceleyen, İslâm’ı bir bütün olarak görme ve anlama imkanı sağlayan, İslâm’ın ve Müslümanların geleceğine ışık tutan bir disiplindir. Dini anlayan, yaşayan ve kurumsallaştıran insanın ta kendisidir. Bu bakımdan her türlü dinî anlayış beşerîdir. Mezhepler de beşerî oluşumlardır.

İslâm Mezhepleri Tarihi, her şeyden önce mezhep adı altında tarihte kendine yer açan oluşumları konu edinir. Bu alanda birazcık ilgilenen herkes bilir ki, hiçbir fikir, hiçbir sosyal oluşum kendiliğinden ve her hangi bir ortamdan yoksun olarak doğmaz. Ortaya çıkan hiçbir oluşum da, çıktığı haliyle kalmaz; değişerek, dönüşerek, evrilerek daha sonraki kuşaklara ulaşır. Kısaca, insanla, hatta canlıyla ilgili her şey, bir süreç dahilinde gerçekleşir. İşte İslâm Mezhepleri Tarihi, ilgi alanına giren her oluşumu, ona vücut

veren ortam ve tohum fikirlerden başlayarak bir süreç dahilinde, bilimsel yöntemlerle inceler. Böylece hem değişimleri, hem de gelişmeleri anlamak mümkün olabileceği gibi; neyin din, neyin din anlayışı ve kültür olduğu konusunda bir bilinç geliştirmeyi mümkün kılabilir.

Türkiye’de mevcut üniversite yapılanması içinde İslâm Mezhepleri Tarihi, İlahiyat Fakülteleri’nde Temel İslâm Bilimleri içinde yer almaktadır. İslâm Mezhepleri Tarihi iki bilim dalından oluşmaktadır: Klasik İslâm Mezhepleri ve Çağdaş İslâm Akımları. Klasik İslâm Mezhepleri, İslâm Düşüncesi’nin ana arterlerini oluşturan Haricilik, Mürcie, Şiilik, Mu’tezile ve Ehl-i Sünnet gibi siyasî ve itikadî saiklerle oluşan mezhepleri incelediği gibi, Hanefilik, Şafilik, Hanbelilik ve Malikilik gibi amelî saiklerle oluşan fikhî mezheplerin itikadî boyutunu ve bu alanda ortaya çıkan birikimi de bilimsel yöntemlerle inceler. Burada esas alınan ilke anlama ve açıklama, bir başka deyişle “anlayıcı açıklama”dır. Fikirlerin hangi zaman diliminde, nasıl oluştuğu; anlayış farkına dayalı kurumsallaşmanın hangi süreçler çerçevesinde geleceğe yürüdüğü, “fikir-hadise-zaman-mekan” irtibatı kurularak anlamaya çalışılır. Çağdaş İslâm Akımları ise Müslümanların mevcut anlayış biçimlerini tespit etmeye, bunlara dayalı muhtemel gelişmeleri önceden okumaya gayret eder.

Bu çalışmanın en önemli özelliklerinden birisi, her mezhebi, öncelikle kendi kaynaklarından anlamaya ve anlatmaya çalışmak olmuştur. Çalışmaya katkı sağlayan hiçbir bilim adamı, herhangi bir mezhebi yermek, ya da övmek amacıyla hareket etmemiştir. Esas olan, ilgi alanına giren mezhebi doğru anlayabilmektir. Mezheplerin adalet duygusu ile, mezheplerüstü bir yaklaşımla ve tarafsızlığı esas alarak anlamaya çalışıldığı, eser okunduğu zaman açıklıkla görülebilecektir.

Bu çalışmayı farklı kılan bir başka husus, İslâm Ortak Paydası da diyebileceğimiz İslâm’ın temel kurucu ilkeleri etrafındaki çekirdek anlayışla ilgili hassasiyettir. İslâm Ortak Paydası, tıpkı Hz. Muhammed’in sağlığında, onun “örnek”liğini esas alarak, Kur’an’ın aydınlığında Müslüman olanlarda olduğu gibi, bir kimseyi İslâm dairesine dahil eden temel kurucu ilkelere sahiptir. Bir kimse, hangi mezhebe, tarikata, cemaate mensup olursa olsun, Tevhid, ahiret ve nübüvve inanıyorsa, Müslümandır ve İslâm dairesi içindedir. Farklı din anlayışlarının zenginlik olarak anlaşılabilmesi, İslâm Ortak Paydası’nın doğru anlaşılmasına ve mezhep, meşrep, cemaat ve tarikat gibi oluşumların İslâm’la özdeşleştirilmemesine bağlıdır.

Elinizdeki eser, bir anlamda Türkiye’de İlahiyat Fakülteleri’ndeki İslâm Mezhepleri Tarihi alanındaki birikimi de yansıtmaktadır. Amacımız İslâm’ın ve Müslümanların birikiminin eleştirel yaklaşımla doğru anlaşıl-

masına; insanların İslâm'ın diriltici ve özgürleştirici soluğundan yararlanmasına birazcık da olsa katkı sağlayabilmektir. Müslümanların geleceği, bilginin gücüne sahip olmaya bağlıdır. Geçmiş doğru anlamadan, daha önceki tecrübelerden yararlanmadan bilginin gücüne sahip olmak mümkün değildir. İnsanlığın birikimine açık olmadan da bilgi üretilemez. Maziye ve ataların din anlayışına mahkum olmamanın yolu onu doğru anlayabilmekten geçer.

Son olarak Alevilik ve Kızılbaşlığın dini statüsü, menşei, gelişimi ve inanç yapısı en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu sebeple Kızılbaşlık farklılaşması ve Aleviliğin dini statüsü ile ilgili iki makaleye ekte yer verilmiştir.

Editörler